

УДК 903.59(477.62)

В.О. Забавін, С.Г.Небрат

**АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСЕЛЕННЯ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ БІЛЯ
С. КРЕМЕНІВКА У ПІВНІЧНО-СХІДНОМУ ПРИАЗОВ'І
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ 2018 р.)**

У статті опубліковано результати дослідження поселення зрубної культури у Північно-Східному Приазов'ї. У науковий обіг вводяться матеріали доби пізньої бронзи, здобуті під час розкопок 2018 році археологічною експедицією Маріупольського державного університету на півдні Донецької області біля с. Кременівка. Розглядаються деякі особливості інвентарного комплексу та питання культурно-хронологічної періодизації пам'яток зрубної культури Північного Приазов'я.

Ключові слова: зрубна культура, доба пізньої бронзи, Північне Приазов'я, Надазов'я, поселення, археологія, Маріупольський державний університет.

Дослідження поселенських пам'яток зрубної культури у Північному Приазов'ї має велике значення для реконструкції культурних процесів, які відбувалися у регіоні наприкінці доби бронзи. Аналізуючи корпус джерел, можна говорити про певну диспропорцію: поховальні пам'ятки порівняно з поселенськими дослідженні дуже добре. Причинами цього стала активна робота ряду археологічних експедицій в місцях, де будувалися зрошувальні системи. Пік таких досліджень, як відомо, припав на 70-80-і рр. ХХ ст. Кургани, які знаходилися на гребнях вододілів систематично розорювалися та актуальною задачею було проведення рятувальних розкопок вже майже непомітних насипів. Поселенням, які знаходилися на терасах та мисках біля річок антропогенний вплив майже не загрожував. І хоча на них увага дослідників зверталася, роботи, як правило, мали обмежений характер. На відміну від курганного могильника поселення може вимагати систематичних багаторічних досліджень.

Зараз нам відомо кілька десятків поселень доби пізньої бронзи у Північно-Східному Приазов'ї (у межах півдня Донецької обл.). В більшості випадків виявлені археологічними розвідками археологічні пам'ятки наносилися на мапу, збирався підйомний матеріал і на цьому все завершувалося. Лише на 12 пам'ятках проводилися різного масштабу дослідження. Так, розкопки проводилися на 7 поселеннях доби пізньої бронзи Приазовської Низовини (Комишувата-ХІV; Комишувата-ХVІ; Зінцева Балка; Ляпинська Балка; Широка Балка-ІІ; Безіменне-І; Безіменне-ІІ) та на 5 поселеннях Приазовської височини (Староласпа; Роздольне; Миколаївка; Богданівська Балка; Макри Хая). Однією з головних проблем залишається те, що більшість матеріалів не введено в науковий обіг. Іноді матеріали публікувалися вибірково. Саме тому розкопки поселенських пам'яток у Північно-Східному Приазов'ї – перспективний крок на шляху дослідження старожитностей регіону[11].

У 2018 р. археологічною експедицією Маріупольського державного університету (МДУ) були розпочаті дослідження поселення зрубної культури біля с. Кременівка Нікольського р-ну Донецької обл. Мікрорайон, в якому проводилися дослідження, є частиною Північного Приазов'я – географічної області на південному сході України з характерним для степів ландшафтом, кліматом та рослинністю. Виявлена археологічна

пам'ятка знаходиться у середній течії р. Кальчик, на її лівому березі (Рис. 1). Кальчик відноситься до малих річок України (загальна довжина 88 км), річище помірно звивисте, завширшки до 10 м, завглибшки до 1,5 м, долина трапецієподібна. Рельєф мікрорайону характеризується високо піднятими широкими гривами вододілів, які простягнулись на кілька кілометрів. Їх схили перетинають балки зі скелями, що спускаються до річки. Ландшафт – степовий. Уздовж правого берега р. Кальчик (у його середній течії) відслонюється гранітна товща Українського кристалічного щита, яку прорізають короткі яри зі скелястими схилами. Місцями на зволжених ділянках збереглися незначні залишки деревної байрачної рослинності.

У районі с. Кременівка в р. Кальчик впадає струмок, що протікає по балці Полковій. Така назва походить від назви с. Полкове Волноваського р-ну Донецької обл. Невеличку річку, яка протікає по балці Полковій місцеві мешканці називають Пулкіц. Назва широко не розповсюджена та не зустрічається на топографічних мапах. Нижче за течію у Кальчик впадає р. Малий Кальчик – основна ліва притока. Вся балка задернована. Навколишні земельні угіддя задіяні у сільському господарстві та систематично розорюються. Полезахисні лісові смуги – лісові насадження акації, штучно створені з метою захисту сільськогосподарських угідь від посух та ерозії ґрунтів, вкрай рідкі, значною мірою знищені.

Неподалік, у межах Нікольського р-ну Донецької обл. та Розівського р-ну Запорізької обл., знаходиться ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Чердакли» загальною площею бл. 200 га. У «Чердакли» ростуть рослини, занесені до «Червоної книги України».

Пам'ятки археології в цьому мікрорайоні вже привертала увагу дослідників. Зокрема, у 2 км на північний схід від с. Кременівка на р. Кальчик у 1904 р. експедицією під керівництвом Є.П. Трифільєва було розкопано десять курганів з похованнями, переважно зрубної культури [15, с. 368].

У 1977 р. Донецька експедиція ІА АН УРСР під загальним керівництвом С.Н. Братченка здійснювала роботи у 5 км на північний захід від с. Кременівка на вододілі Кальчика і Калки. Була виявлена курганна група з двадцяти п'яти насипів. Вісім курганів було досліджено Донецькою експедицією протягом польового сезону 1977 р. Були відкриті поховання ямної культури, катакомбного часу: раннього етапу, інгульської катакомбної культури, бахмутського типу, бабинської, а також зрубної археологічних культур. Найбільш яскравим виявилися матеріали скіфського часу [9].

У 1990 р. в околицях Кременівки був знайдений бронзовий ніж, що відноситься за своїми морфологічними ознаками до матеріальної культури зрубних племен [7, с. 38]. Відома випадкова знахідка свердленої кам'яної сокири, що зберігається в Кременівській філії краєзнавчого музею Нікольського р-ну.

У 2010 р. експедиція МДУ під керівництвом В.О. Забавіна здійснювала археологічні розвідки у Нікольському р-ні Донецької обл. [10]. Під час робіт були виявлені нові пам'ятки археології та кілька окремих місцезнаходжень. Зокрема біля с. Кременівка було відкрито два поселення доби бронзи, які за характеристикою підйомного матеріалу були визначені як зрубні [3-5]. Перше поселення Кременівка I (за польовою документацією та звітом 2010 р. «Кременівка, пункт 4») було відкрито у 1,2 км на ПнПнСх від с. Кременівка на правому березі б. Полкової. Друге поселення Кременівка II (за польовою документацією та звітом 2010 р. «Кременівка, пункт 6») знаходилось на відстані 250 м південніше першого.

Площа розповсюдження знахідок на поселенні Кременівка I, а також характер знахідок якісно виокремлював цю пам'ятку археології як перспективну для подальшого дослідження. Підйомний матеріал складався переважно з уламків керамічного посуду з орнаментом та без нього. На фрагментах кераміки простежено орнаментацию у вигляді прокреслених ліній та нанесення штампом регулярних композицій у верхній третині горщиків. Деякі фрагменти вказували на наявність такого декоративного елемента як наліпний пружок, округлий або овальний у перетині, який також іноді орнаментувався. Більш рідкими виявилися знахідки кам'яних та крем'яних знарядь праці. Варто відзначити знайдений кам'яний товкач, а також металевий виріб, який трактується нами як бронзова заготовка шильця. На поверхні також зустрічалися уламки кісток тварин без слідів обробки, а також каміння, яке, ймовірно, було залишками конструкцій жител та господарських приміщень. Всього колекція знахідок 2010 р. представлена 41 фрагментом посуду (з них 16 мали орнамент, а 6 наліпні валики), 18 крем'яними знаряддями праці, 1 кам'яним товкачем, 1 керамічною заготовкою прясла (?) та 1 заготовкою бронзового шильця (?).

Влітку 2014 р. на поселенні було закладено шурф розмірами 1×1 м, який підтвердив наявність культурного шару.

У польовий сезон 2018 р. археологічною експедицією МДУ знову було проведено огляд заводненої балки Полкової та околиць с. Кременівка Нікольського р-ну Донецької обл. Були обстежені обидва береги балки в середній і нижній її течії, на ділянці довжиною 4,5 км та розпочаті роботи на поселенні Кременівка I на правому березі балки Полкової, на першій надзаплавній терасі (висота над рівнем води в струмку 4,5 – 5,5 м) у 1,2 км на ПнПнСх від с. Кременівка. Для більш точної локалізації місцезнаходження пам'ятки в якості репера було обрано геодезичний знак ГУГК 3132. Він знаходиться на найвищому з насипів курганної групи, яка знаходиться у 1,7 км на ПнСх від центру села (в 300 м від траси Донецьк – Нікольське) в безпосередній близькості від б. Полкової.

Точні координати ГУГК 3132, отримані за допомогою системи GPS:

47 ° 20' 38.65" Пн.

37 ° 30' 00.70" Сх.

Спочатку було обстежено ділянку пам'ятки. Поселення було розташоване на похилому мису, який спускається до води під кутом 5 – 10°. Місцевість не була зорана. Пам'ятка фіксувалася за виявленими на поверхні кістками тварин і численними фрагментами кераміки в вимоїнах дернового шару. Орієнтовна ділянка, на якій трапляються знахідки – 130×100 м. Пункт перетинається кількома сучасними невеликими балочками і промоїнами, завдяки яким в кількох місцях фіксувалися значні скупчення каменів, фрагментів кераміки і обпалених кісток тварин.

У південно-східній частині мису простежуються перекопи. Грабіжницькі шурфи і відвали сильно заплили, на теперішній час задерновані. Починати досліджувати поселення було вирішено з периферії, тому перший розкоп було розмічено на південно-східній ділянці мису.

Розкоп було орієнтовано по сторонах світу. Квадрати на плані позначені цифрами по лінії Пн – Пд і літерами по лінії Зх – Сх. Для зручності фіксації знахідок поруч з розкопом було встановлено тимчасовий репер (R), який став умовним «0». Його було позначено вкопаним дерев'яним стовпчиком в 0,88 км (300°) від геодезичного R ГУГК № 3132 в 2 м на південь від квадрату А-1. Загальна площа розкопу складає 68 м². Намічена для розкопок ділянка попередньо була розбита на квадрати 2×2 м. Для окремих спостережень

залишалися брівки, але там, де культурний шар був пошкоджений грабіжницькими розкопками брівки не залишали. Замір глибин проводився від сучасної поверхні (СП), на загальний план об'єкти та знахідки наносилися методом перпендикуляра до основних реперних ліній від умовного R в метрах (Рис. 2).

Дослідження здійснювалося умовними горизонтами (УГ) по 0,2 м. Стратиграфічна колонка поселення представлена наступними шарами: дерен (0,07 – 0,10 м); шар чорнозему (0,25 – 0,30 м); гумусовий шар сіруватого кольору (0,25 – 0,30 м); материк (з глибини 0,55 – 0,6 м) (Рис. 3).

Переважна кількість знахідок приходилася на I УГ та II УГ. В цих шарах були відкриті зруйновані рештки кам'яних конструкцій. Останні являли собою скупчення необробленого каміння середніх розмірів. На певних ділянках простежувалися чіткі лінії кладки заввишки у два ряди. Нема підстав вважати це залишками фундаментної конструкції, скоріш за все камінь використовувався у якості облицювального матеріалу.

Враховуючи невеликий обсяг роботи, автори поки що не зробили суттєвих спостережень стосовно особливостей будівництва споруд та планіграфії. Проте можна припустити, що розкопом було досліджено залишки двох приміщень: перше майже повністю (мало розміри 9×2,5 м), друге лише частково відкрите.

Найбільша кількість знахідок представлена фрагментами керамічного посуду (Табл. 1). Всього було знайдено 431 фрагмент у I, II та III горизонтах. Найбільш інформативними виявилися лише 91 фрагмент. Крім того, колекцію доповнюють 20 інформативних фрагментів з підйомного матеріалу.

Таблиця 1. Керамічний комплекс поселення Кременівка I.

	Фрагменти вінець	Фрагменти стінок	Придонні частини	Всього
I Умовний горизонт	21	132	5	158
II Умовний горизонт	26	184	7	217
III Умовний горизонт	11	45	0	56
Всього	58	361	12	431

Більшість знахідок – неорнаментовані малоінформативні уламки стінок. Найбільш насиченим виявився II УГ, де було знайдено 50,3% кераміки. Кераміка ліпна, в тісті можна простежити домішки річкового піску, іноді зустрічаються дрібні вкраплення слюди, жорстви або шамоту. Посуд прикрашений орнаментом, утвореним прокресленими лініями, вдавленнями штампом, мотузкою. Орнаментация наносилася на верхній частині посуду. Окремим видом декору можна вважати валик. Валики гладкі або прикрашені косими насічками або пальцевими відбитками. Зовнішня поверхня більшості горщиків добре заглажена, рідше шорстка, коричневого, чорного або жовтуватого кольорів (іноді плямами через нерівномірність випалу). Внутрішня поверхня чорного, сірого або сірувато-коричневого кольорів. Товщина стінок 0,5 – 1,2 см, придонної частини – 1 – 1,5 см. Кераміка поселення представлена в основному горщиками з плавно опуклим корпусом і посудинами банкової форми. Більш рідкими є уламки гостроріберного посуду. Для горщиків характерний прямий або відігнутий назовні вінець зі сплющеним або округлим зрізом, слабо або добре виділена шийка і плічка, плавно переходять у більш-менш

розширений тулуб. Деякі з них орнаментовані в місці переходу шийки в корпус відтягнутим пружком, овальним або трикутним в перетині (Рис. 4. 1-6; 5 – 7).

Другу за кількістю категорію знахідок представляють вироби з кременю – 12 екземплярів з розкопу та ще 4 екземпляри походять з категорії випадкових знахідок. Переважно всі вони представлені відщепами або уламками платівок без слідів обробки (Рис. 4. 8-23). Вдалося зробити цікаве спостереження: 7 з 12 знахідок було відкрито на різних глибинах на квадраті Б-3, ще 2 екземпляри було знайдено поруч на сусідньому квадраті В-3. Можна припустити, що в межах частково відритого нами приміщення № 1, було знайдено закуток, де працювали з крем'яними знаряддями праці або принаймні їх тут зберігали.

Третьою категорією знахідок є вироби з кістки. Достеменно можна говорити про дві такі знахідки: перший виріб з одного краю загострений, овальний у перетині (максимальні розміри 0,8×0,5 см), довжина 6,0 см; другий виріб з одного краю загострений, овальний у перетині (максимальні розміри 0,7×0,4 см), довжина 6,5 см (Рис. 4. 24-25).

Аналогічні вироби відомі не тільки на приазовських поселеннях [1, рис. 27, 3-5; 17, с. 148], але й за матеріалами поховань зрубної культури [14]. Гребінки являють собою загострені і відполіровані з одного кінця стрижні з розколотих уздовж трубчастих кісток з одним загостреним кінцем. У Північному Приазов'ї знаходження гребенів було відзначено в чотирьох випадках, коли вони розташовувалися в похованнях компактними групами по 7-8 штук [6, с. 11].

З проблемою кістяних спиць тісно пов'язані питання розпізнавання знарядь текстильного виробництва і гребінців в якості аксесуарів для догляду за волоссям. Цій категорії похоронного інвентарю, у тому числі історіографії проблеми, пильна увага була приділена в дисертаційній роботі В.Б. Панковського [12, с. 71-82]. Що стосується призначення кістяних спиць, то вперше подібні вироби були інтерпретовані М.П. Грязновим як деталі примітивного ткацького снаряда – спиці для натягу основи [2, с. 142], пізніше В.В. Кілейніков прийшов до висновку, що спицями вили або пряли вовняну нитку [8, с. 125]. Вперше набори кістяних стрижнів з поховань до гребінок, якими чесали вовну або рослинні волокна, відніс І.А. Післарій [13, с. 73, 77-79]. Потім ця точка зору отримала розвиток в роботах В.В. Циміданова [16].

Таким чином, знайдені на кременівському поселенні загострені стрижні могли слугувати або проколками, або у якості деталей гребінок (чесалок) чи інших складових зубчастих виробів, причетних до текстильного виробництва.

З розкопу також походять астрагал без слідів обробки. Враховуючи велике семантичне навантаження цієї частини тіла тварини та застосування таранних кісток копитних тварин в ритуальній та магичній сферах, а також іграх, вирішено виокремити цей артефакт як окрему знахідку з масиву остеологічного матеріалу (Рис. 4. 26). Інших знарядь праці з кістки або рогу не виявлено. При цьому варто відзначити, що всі знайдені кістки були ретельно перевірені на предмет залишків слідів від використання в якості знарядь праці.

Всього в колекції, здобутої в ході археологічних досліджень поселення Кременівка І у 2018 р., нараховується 451 фрагмент керамічного посуду, 1 керамічний виріб – заготовка прясла із стінки горщика, 16 знарядь, виготовлених з кременю, 2 знаряддя праці, виготовлені з кістки та одна таранна кістка копитної тварини, яка, ймовірно, також має бути залученою до колекції знахідок.

Найбільш виразним культурним ідентифікатором залишається кераміка. Стилiстичні та морфологічні особливості посуду, які можна реконструювати за допомогою знайдених уламків, дають можливість віднести пам'ятку до пізньої пори бронзового віку та пов'язати із пізнім етапом зрубної культури Північного Приазов'я у межах XV – XIII ст. до н.е. Особливої уваги заслуговують окремі нечисленні знахідки, представлені уламками керамічного посуду з трикутними у перетині наліпними валиками. Пошук аналогій у бабинських матеріалах ускладнений невеликою кількістю та невиразністю керамічної серії.

Список використаних джерел та літератури

1. Горбов В. Н. Раннесрубно-многоваликовський горизонт на поселенні Раздольное в Приазов'є / В. Н. Горбов, А. Н. Усачук // Археологический альманах. – Донецк, 2001. – Вып. 10. – С. 155-196 ; Gorbov V. N. Rannesrubno-mnogovalikovskiy gorizont na poselenii Razdolnoe v Priazove / V. N. Gorbov, A. N. Usachuk // Arkheologicheskiy almanakh. – Donetsk, 2001. – Вып. 10. – S. 155-196.
2. Грязнов М. П. Землянки бронзового века близ хут. Ляпичева на Дону (из работ в зоне строительства Волго-Донского канала) / М. П. Грязнов // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры.. – 1953. – Вып. L. – С. 137-148 ; Gryaznov M. P. Zemlyanki bronzovogo veka bliz khut. Lyapicheva na Donu (iz rabot v zone stroitelstva Volgo-Donskogo kanala) / M. P. Gryaznov // Kratkie soobshcheniya o dokladakh i polevykh issledovaniyakh Instituta istorii materialnoy kultury.. – 1953. – Вып. L. – S. 137-148.
3. Забавин В. О. Новое поселение срубной культуры в Северном Приазов'є / В.О. Забавин, С. Г. Небрат // Гілея : науковий вісник. - 2010. – Вип. 34. – С. 220-224 ; Zabavin V. O. Noye poselenie srubnoy kultury v Severnom Priazove / V. O. Zabavin, S.H. Nebrat // Hileia : naukovyi visnyk. - 2010. – Вып. 34. – S. 220-224.
4. Забавин В. О. Исследования археологической экспедиции МГУ в Северном Приазов'є в 2010 году / В. О. Забавин, С. Г. Небрат // Українська державність: історія і сучасність : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, м. Маріуполь, 26 листоп. 2010 р. – Маріуполь, 2010. – С. 96-97 ; Zabavin V. O. Issledovaniya arkheologicheskoy ekspeditsii MGU v Severnom Priazove v 2010 godu / V. O. Zabavin, S.G. Nebrat // Ukrainska derzhavnist: istoriia i suchasnist : zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, m. Mariupol, 26 lystop. 2010 r. – Mariupol, 2010. – S. 96-97.
5. Забавин В. О. Розвідки в Північно-східному Приазов'ї / В. О. Забавин, С. Г. Небрат // Археологічні дослідження в Україні в 2010 р. – Київ-Полтава : ІА НАН України, 2011. – С. 112-113 ; Zabavin V. O. Rozvidky v Pivnichno-skhidnomu Pryazovi / V. O. Zabavin, S.H. Nebrat // Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini v 2010 r. – Kyiv-Poltava : IA NAN Ukrainy, 2011. – S. 112-113.
6. Забавин В. О. Костяные изделия в погребениях срубной культуры Северного Приазов'я / В. О. Забавин // Eastern European Scientific Journal. – 2018. – № 6(34) part 2. – P. 10-15 ; Zabavin V. O. Kostyanye izdeliya v pogrebeniyakh srubnoy kultury Severnogo Priazovya / V. O. Zabavin // Eastern European Scientific Journal. – 2018. – № 6(34) part 2. – P. 10-15.
7. Каталог случайных находок из археологических собраний Донецкой области // Археологический альманах. — Донецк, 1993. – Вып. 1. – С. 38 ; Katalog sluchaynykh

nakhodok iz arkheologicheskikh sobraniy Donetskoy oblasti // Arkheologicheskii almanakh. — Donetsk, 1993. — Vyp. 1. — S. 38.

8. Килейников В. В. Орудия труда Лукьяновского поселения эпохи поздней бронзы / В. В. Килейников // Проблемы археологического изучения Доно-Волжской лесостепи. — Воронеж : ВГПИ, 1989. — С. 119-126 ; Kileynikov V. V. Orudiya truda Lukyanovskogo poseleniya epokhi pozdney bronzy / V. V. Kileynikov // Problemy arkheologicheskogo izucheniya Dono-Volzhskey lesostepi. — Voronezh : VGPI, 1989. — S. 119-126.

9. Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (Далі НА ІА НАНУ). — Спр. № 1977/12 : Отчет об исследованиях Донецкой экспедиции в 1977 г. (курганы у с. Кременевка и Волонтеровка у г. Жданова и у с. Н. Бараниковка Беловодского р-на Ворошиловградской обл.) / С. Н. Братченко, А. А. Кротова, М. Л. Швецов, Я.П. Гершкович, Л. Ф. Константинеску, А. М. Смирнов, В. Г. Самойленко, А. С. Шкарбан ; Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (Dali NA IA NANU). — Spr. № 1977/12 : Otchet ob issledovaniyakh Donetskoy ekspeditsii v 1977 g. (kurgany u s. Kremenevka i Volonterovka u g. Zhdanova i u s. N. Baranikovka Belovodskogo r-na Voroshilovgradskoy obl.) / S. N. Bratchenko, A. A. Krotova, M. L. Shvetsov, Ya.P. Gershovich, L. F. Konstantinesku, A. M. Smirnov, V. G. Samoilenko, A. S. Shkarban.

10. НА ІА НАНУ. — Спр. № 2010 : Забавін В. О. Звіт про розвідки археологічної експедиції МДУ в Володарському р-ні Донецької обл. у 2010 р. / В. О. Забавін, С.Г. Небрат ; NA IA NANU. — Spr. № 2010 : Zabavin V. O. Zvit pro rozvidky arkheolohichnoi ekspedytsii MDU v Volodarskomu r-ni Donetskoi obl. u 2010 r. / V. O. Zabavin, S. H. Nebrat.

11. Небрат С. Г. Поселения эпохи поздней бронзы Северо-Восточного Приазовья (история полевых исследований и характеристика источников) / С. Г. Небрат, В.О. Забавин // Україна у світовому історичному просторі : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 20 квітня 2018 р. — Маріуполь : МДУ, 2018. — С. 76–80 ; Nebrat S. H. Poseleniya epokhy pozdnei bronzy Severo-Vostochnoho Pryazovia (ystoryia polevikh yssledovanyi u kharakterystyka ystochnykov) / S. H. Nebrat, V.O. Zabavyn // Ukraina u svitovomu istorychnomu prostori : zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Mariupol, 20 kvitnia 2018 r. — Mariupol : MDU, 2018. — S. 76–80.

12. Панковський В. Б. Кістяна і рогова індустрії доби пізньої бронзи в Північному Причорномор'ї : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.04 / Валентин Борисович Панковський; Нац. акад. наук України, Ін-т археол. — Київ, 2012. — 596 с. ; Pankovskyi V. B. Kistiana i rohova industrii doby piznoi bronzy v Pivnichnomu Prychornomori : dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.04 / Valentyn Borysovych Pankovskyi; Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t arkheol. — Kyiv, 2012. — 596 s.

13. Післарій І. О. Про ткацтво в добу міді – бронзи та раннього заліза / І. О. Післарій // Археологія. — 1982. — Вип. 38. — С. 70-81 ; Pislarii I. O. Pro tkatstvo v dobu midi – bronzy ta rannoho zaliza / I. O. Pislarii // Arkheolohiia. — 1982. — Vyp. 38. — S. 70-81.

14. Подобед В. А. Погребения с шильями и иглами в культурах Восточной Европы эпохи поздней бронзы и предскифского времени (степь и лесостепь) / В. А. Подобед, В.В. Цимиданов // Донецький археологічний збірник. — 2009/2010. — № 13/14. — С. 98-120 ; Podobed V. A. Pogrebeniya s shilyami i iglami v kulturakh Vostochnoy Yevropy epokhi pozdney bronzy i predskifskogo vremeni (step i lesostep) / V. A. Podobed, V. V. Tsimidanov // Donetskii arkheologichniy zbirnik. — 2009/2010. — № 13/14. — S. 98-120.

15. Трифилев Е. П. Археологическая экскурсия по течению р.р. Кальмиуса и Кальчика в пределах Мариупольского уезда Екатеринославской губернии летом 1904 г. /

Е.П. Трифильев // Труды XIII Археологического съезда. – Москва, 1907. – Т. I. – С. 366-368 ; Trifilev Ye. P. Arkheologicheskaya ekskursiya po techeniyu r.r. Kalmiusa i Kalchika v predelakh Mariupolskogo uezda Yekaterinoslavskoy gubernii letom 1904 g. / Ye. P. Trifilev // Trudy XIII Arkheologicheskogo sezda. – Moskva, 1907. – Т. I. – S. 366-368.

16. Цимиданов В. В. Гребни и орудия прядения в погребениях срубной культуры / В.В. Цимиданов // Древности. – Харьков, 1995. – С. 34-39 ; Tsimidanov V. V. Grebni i orudiya pryadeniya v pogrebeniyakh srubnoy kultury / V. V. Tsimidanov // Drevnosti. – Kharkov, 1995. – S. 34-39.

17. Шапошнікова О. Г. Багатошарове поселення поблизу с. Роздольне на Кальміусі / О. Г. Шапошнікова // Археологія. – 1970. – Вип. XXIII. - С. 142-15 ; Shaposhnikova O. H. Bahatosharove poselennia poblyzu s. Rozdolne na Kalmiusi / O. H. Shaposhnikova // Arkheolohiia. – 1970. – Vyp. XXIII. - S. 142-15.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2019 р.

V. Zabavin, S. Nebrat

ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF THE SETTLEMENT OF THE TIMBER-GRAVE CULTURE NEAR THE KREMENIVKA VILLAGE IN THE NORTH-EAST AZOV SEA REGION (BASED ON MATERIALS 2018.)

The article analyses materials of the settlement of the late bronze age Timber-grave culture in Northern Azov Sea region which were explored by archeological expedition of Mariupol State University on the territory of Kremenivka Village council of Nikolske district of Donetsk region. Some peculiarities of the inventory complex and issues of cultural-chronological periodization of the settlement are examined.

Discovered archaeological site is located on the left bank of the river Kalchik, in its middle reaches. The total area of the excavation is 68 m². The overwhelming number of finds related to i and ii conditional horizons. In these layers were discovered destroyed remains of stone structures, which were a collection of raw stone of medium size. In some areas traced clear masonry lines, two rows high. There is no reason to consider this as remnants of the foundation structure, most likely the stone was used as a facing material. It can be assumed that the remains of two premises have been investigated: the first is almost completely investigated (dimensions 9×2,5 m), the second is partially open.

Ceramics is the most expressive cultural identifier. Stylistic and morphological features of ceramic pots, that can be reconstructed using the found fragments, provide an opportunity to date the settlement of the late bronze age- this is the late stage of the Timber-grave culture of Northern Azov Sea region (within the 15th - 13th centuries BC).

Keywords: Northern Azov Sea region, late bronze age, Timber-grave culture, settlement, archeology, Mariupol State University.